

GELENEKSEL TÜRK SANAT MÜZİĞİ BAĞLAMINDA LİSE 1, 2 VE 3. SINIFLARIN MÜZİK DERSİ KİTAPLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özgür Sadık KARATAŞ, Atatürk Üniversitesi

ÖZET

Türk Sanat ve Türk Halk Müzikleri, Türk Müzik Tarihi’nde asırlardır çeşitli formlarda ve müzikal tekniklerle işlenmiş müzik türleridir. Türk kültürüne ait bir çok anlayışı, duyusu ve duyguyu yansıtması açısından önem arz etmektedirler. Bu bağlamda çalışmamızda, liselerimizde okutulan müzik dersi kitaplarının Geleneksel Türk Sanat Müziği bölümlerinin ele alınması öngörülmüştür. Bu bölümlerde yer alan teorik ve uygulamalı kısımlar incelenerek, olumlu ve olumsuz yönleri saptanıp, yetersiz bulduğumuz hususlar üzerinde bazı önerilerde bulunulacaktır. Ayrıca öğretim teknikleri ve örnekler üzerinde incelemeler yapılarak yeni alternatifler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Geleneksel Türk Sanat Müziği, Müzik Dersi Kitapları, Lise.*

1. Giriş

Geleneksellik, eskiliği, köklülüğü ve sürekliliği ifade eder. Bir toplumun ulus durumuna gelmesinde önemli etken olan gelenekler, kuşaktan kuşağa geçerek toplumun bireyleri arasında ortak bir ruh ve sağlam bir bağ kurarlar. Bu bakımdan toplum yaşamımızda geleneksel müziğimizin rolü büyüktür. Orta Asya’dan kopup Anadolu’yu yurt edinme sürecimizde adım adım oluşan ve gelişen geleneksel müziklerimiz, dünü bugüne taşıyan, bugünü de yarına bağlayacak olan önemli bir kültür mirasımızdır (Yener, 2009:28).

Olarak, çalışmakta olduğumuz konunun materyallerinin yazarı olan Sabri Yener tarafından “Geleneksel Müzik Kavramı” tarif edilmektedir. Bu sarf edilen ifâdelere ilâve olarak, XX. Asrın önemli müzikologlarından Mahmud Ragıp Kösemihal’in Türk Mûsikîsi’nin doğum ve değişim sürecini özetleyen şu yorumunu aynen sunmakta yarar vardır.

Türklerin iç Asya’ya hâkimken Uzak Doğu mûsikîsini, Anadolu’ya doğru indikçe de Yakın Doğu mûsikî kültürünü işlemiş oldukları açıktır ve millî motifler olarak yeni tekniğe getirdikleri ezgilerin Uzak Doğu yâdigârlarından olduğuna şüphe yoktur. Kazan, kısmen Başkîrd ve en şimal Kırgızların mûsikîsinde gördüğümüz pentatonik türküler, onların iç Asya mûsikî kültürüne şimdiye kadar bağlı kaldıklarını gösterir. Klâsik ve âlimce mahiyette ikinci bir zümre mûsikîleri yoktur. Halbuki cenup

ve garp Türklerinde halk mûsikîsinden başka bir de klâsik zümre mûsikîsi vardır. Bunun ilk beşiğini Horasan topraklarında aramalıdır (Kösemihâl, 1968:12).

Araştırmacı Klâsik Türk Müziği'nin gelişim boyutunu yorumlamaya şu cümlelerle devam etmektedir:

Horasan mûsikîsi Selçukî Türkleriyle Anadolu'nun büyük şehirlerine gelmiş, Konya'dan sonra Bursa, Edirne ve nihayet İstanbul'da merkez tutmuştur. Âlimâne, ciddî ve üstattan öğrenilir (bir kelime ile: klâsik) bir sanat olduğu için iç şehir ve kasabalarda yer bulmuş olmasına imkân yoktu. Okumuşlar ve ârifler zümresinin sanatı idi; Tekkelerde dinî, meclislerde dindışı eserleriyle yer buluyordu (a.g.e.;14).

Konumuz dâhilinde bulunan Geleneksel Türk Sanat Müziği'nin oluşum sürecini çok genel olarak bu şekilde özetledikten sonra, söz konusu müziğin başlıca teknik özelliklerini de belirtmekte yarar vardır:

Bu müzik türü her şeyden önce makamsal bir yapı içerir ve bu makamları çeşitli diziler meydana getirir. Makamların şahsiyetini ortaya koymada bu dizilerden çok “seyir” karakterlerinin ve özelliklerinin birinci derecede önem arz ettiği bilinmektedir. Pek çok sayıda farklı ritm kombinasyonunu “usûl”ler içinde kalıplaştırmış oluşu önemli bir başka husustur. Sazdan çok sese yâni söze dayalı bir mûsikî olduğu kabul edilmektedir.

Toplu yâni koro icrâsından daha çok “solo” icrâya önem verdiği bilinmektedir. Bu solo icrâda “gazel” ve “taksim” adı verilen ses ve saz icrâsına dayalı; aynen tekrarlanamayan ve anında oluşturulmuş usûlsüz ezgilerin önemli bir kıtas olduğu bilinmektedir.

Eğitim şekli olarak temelde notalı değil, bir üstaddan öğrenilip “meşk” sistemi denilen, usûl vurularak ezberden icrâ etme tekniğine dayalı bir yöntem olduğu kabul edilmektedir (Tanrıkorur, 1998:80).

Bu kısa ve genel bilgilerden sonra “Geleneksel Türk Sanat Müziği Bağlamında Lise 1, 2 ve 3. Sınıfların Müzik Dersi Kitapları Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmamıza geçerken, çalışmamız içerisinde söz konusu lise kitapları incelemeye alınıp aynı zamanda da incelenen konularla ilişkili tanımlar ve genel bilgiler de ortaya konulacaktır.

1.1. Lise 1-2 ve 3. Sınıflarda İşlenen Konular

Her üç sınıfta da aynı sıralamalarda konular işlenmiş olup üç ana konu başlığından oluşmaktadır. Şöyle ki; ilk ana konu başlığını “Müzik Tarihi”, ikinci ana konu başlığını “Müzik Kuramları” ve son ana konu başlığını da “Çalma-Söyleme (Dağarcık)” teşkil etmektedir.

1.1.1. Müzik Tarihi

Bu bölümde Müzik Tarihi başlığı her üç sınıfta da iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan birinci kısmı Batı Müziği Tarihi, diğer kısmı da Türk Müziği Tarihi meydana getirmektedir. Türk Müziği Tarihi ele alınırken yüzyıllar başlık şeklinde değil, dönemlerin yansımaları şeklinde verilmiştir. Buna paralel olarak, lise 1. sınıfta “Hazırlık Dönemi” ile konuya giriş yapılmış ve üç alt başlıkla detaylandırılmıştır. Bu üç alt başlıktan ilkinin oluşturan “Hazırlık ve Oluşum Dönemi”; Türklerin ve müziklerinin milattan önceki döneminden başlayarak dönemin Türk Sazları incelenip, Dede Korkut Hikâyeleri ve Orhun Anıtları ile Kaşgarlı Mahmud'a ait edebî eserde müzikal kelimelerin varlığından da söz edilmektedir. Ayrıca bu bölümde Hunlar'daki askerî sistemden hareketle askerî müzikten bilgiler verilip, Türklerin İslâmiyet'ten önceki inançlarında ve ibadetlerinde müzik faktöründen bahsedilmektedir. Bu alt bölüm, 15. asra kadar yaşamış Türk filozof, mutasavvıf, müzikolog ve bestekârların

belli başlılarını ve buna bağlı olarak örneklerini de kapsayarak nihayetlenmiştir. Bundan sonra yer alan “Ön Klâsik Dönem” adlı alt başlıkta ise; 15. asırdan 17. asıra kadar olan kısım ele alınırken, yine bu döneme ait müziğin, Osmanlı Devleti’nin gelişimiyle beraber hem bilimsel hem de sanatsal tekâmülünden bahsedilmiştir. Buna paralel olarak müzikologların adları ve edvârlarının dışında, belli başlı icracı ve bestekârların bu dönemdeki yerlerinden söz edilmiştir. Üçüncü ve son alt başlık “Hazırlık Dönemi’nin(Klasik Öncesi Dönem) Belli Başlı Bestecileri” adıyla temsil edilmiştir. Bu bölüm, içerik olarak diğer iki bölümden farklılık göstermektedir. Şöyle ki, bu bölümde, Safiyüddin Abdülmümin Urmevî ve Abdülkadir Merâğî gibi iki önemli müzikolog-bestekârın biyografileri ve etkileri yer tutmaktadır.

Türk Müzik Tarihi Konusu, lise 2. sınıf müzik kitabında Klasik Dönem adlı başlığı altında “Klasik Dönemin Genel Özellikleri” ile “Klasik Dönemin Belli Başlı Bestecileri” isimli iki alt başlıkla detaylandırılmıştır. “Klasik Dönemin Genel Özellikleri” adlı bölümde, bu dönemin isimlendirilme konusunda farklı anlayışların da varlığına temas edilerek, bu dönemin üç büyük mûsikîşinâs padişahına değinilip; Enderun, Mehterhâne ve Mevlevîhâneler gibi müzik eğitimi merkezlerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu bölümün özelliklerinden biri de çeşitli dinî ve din dışı müzik türlerinin çok yüzeysel de olsa yer almasıdır. Yine bu bölümde Türk Müziği’nin önemli atılımlarından biri olan nota icat ve yazıcılığının belirtilip, bilgilendirildiğini de görmekteyiz. “Klasik Dönemin Belli Başlı Bestecileri” adlı diğer alt bölümde ise, dönemin bilinen bestekâr ve icracıları isim olarak belirtilirken, bu şahsiyetlerden Hafız Post, İtrî, III. Selim, Dede Efendi, Dellalzâde ve Zekâî Dede gibi isimlerin biyografileri verilirken, birkaç eser de notalı şekilde örneklendirilmiştir.

Türk Müzik Tarihi Konusu, lise 3. sınıf müzik kitabında Klasik Sonrası Dönem adlı başlığı altında “Klasik Sonrası Dönemin Genel Özellikleri” ile “Klasik Sonrası Dönemin Belli Başlı Bestecileri” isimli iki alt başlıkla detaylandırılmıştır. “Klasik Sonrası Dönemin Genel Özellikleri” adlı bölümde, bu müzik döneminin kimi çevreler tarafından “Romantik” ve “Reformist” dönem olarak kısa zaman dilimlerine ayrıldıkları da hatırlatılarak, Tanzimat Dönemi ile birlikte müzikal anlamda da bir takım değişimlerin de ortaya çıktığını ve yavaş yavaş küçük formda eserlerin meydana getirildiği belirtilmektedir. Bu dönemde diğer bestekârların dışında, Dede Efendi gibi bir bestekârın dinî eserlerle din dışı eserler arasında oluşturduğu köprüden bahsedilip, dönemde önemli bir isim olan Tanburî Cemil Bey’den söz edilerek, çalgı icracılığının yükselişi de vurgulanmaktadır. Ayrıca müzik eğitimi noktasında Dârülelhân ismi üzerinde durularak, dönemin Arel, Yekta ve Ezgi gibi önemli müzikologlarından söz edilmektedir. “Klasik Dönemin Belli Başlı Bestecileri” adlı diğer alt bölümde ise, bu döneme ait isimlerden olan Hacı Arif Bey, Şevki Bey, Rahmi Bey, Lemi Atlı, Cemil Bey, Hüseyin Sâdeddin Arel ve Sadettin Kaynak’ın biyografileri verilirken, birkaç eser de notalı şekilde örneklendirilmiştir.

1.1.2. Müzik Kuramları

Bu bölümde Batı ve Türk Müziği’ne ait teorik açıklamalar ile temel müzik eğitimine dâir bilgiler yer almaktadır. Geleneksel Türk Sanat Müziği ile ilgili kısımlarda, lise 1. sınıf ders kitabında başlangıcı, yedi zamanlı olan devr-i tûran ve devr-i hindî usûllerinin işlenmesi oluşturmaktadır. Bu kısımda her iki usûl de kendine özgü usûl vuruşları ile şematik bir şekilde verilmiştir. Usûl kavramı üzerine genel bir izâhta bulunursak; usûl belirli düzümlerden (ritmlerden) yapılan, kalıp hâlinde tesbit edilmiş ölçüdür. Bir başka deyişle; bir musiki eserinin ölçülmüş bulunduğu, belirli zamanlar ve darbları kapsayan, düzümin özel kalıp haline getirilmiş şeklidir(Öztuna, 1990:239). Söz konusu lise 1. sınıfın kuramsal kısmı, “Türk Müziğinde Ses Sistemi ve Dizi Kavramı” başlığı altında, “Türk Müziğinde Ses Sistemi” ile “Türk Müziğinde Dizi” adlı iki alt başlıkta ele alınmaya devam edilmiştir. “Türk Müziğinde Ses Sistemi” adlı alt başlıkta, bir tam ses aralığının her birine koma adı verilen 9 eşit parçaya bölünmüş olduğunu işaret eden önemli teknik ayrıntıya yer verilmiştir(Yener, 2009:69). Buna

ek olarak, Klâsik Türk Müziği'nde bir oktavın kimileri tarafından 24 eşit olmayan sese bölünmesi gerektiği görüşü ile kimileri tarafından da 53 eşit aralığa bölünmesi gerektiği düşüncesi gibi iki farklı yorumun varlığından söz edilip, bu konudaki teorik tartışmaların devam ettiği belirtilmiştir. Yine bu bölümde, Türk Müziği ile Batı Müziği ses sistemlerinin farklılığından bahsedilip, Türk Müziği'nde daha fazla ses ve aralıkların mevcudiyeti, değiştirici işaretleri gösteren bir tablo ile detaylandırılmıştır. "Türk Müziğinde Dizi" adlı alt başlıkta, makam dizilerini oluşturan tam dörtlü ve tam beşliler kalıpları halinde birer porte üzerinde gösterilmiştir. Lise 1.sınıfın kuramsal kısmı, "Makam Kavramı ve Rast, Hüseyini, Uşşak Makamları" başlığı altında, "Makam Kavramı", "Rast Makamı", "Hüseyini Makamı" ve "Uşşak Makamı" şeklinde dört alt başlıkta sunulmuştur. "Makam Kavramı" adlı başlıkta, Makam yüzeysel olarak tanımlanarak, makamı oluşturan dizi, durak, güçlü, yeden ve seyir gibi temel öğeler açıklanmıştır. Klâsik Türk Mûsikîsi'nin çeşitli dönemlerde yetiştirmiş olduğu belli başlı kuramcılarının "makam" üzerine yapmış oldukları tanımlar kısmen farklılık göstermektedir. Şöyle ki; Rauf Yektâ'ya göre makam, "... bir oluş tarzıdır. Kendisini teşkil eden çeşitli nisbetlerle ve aralıkların düzenlenmesiyle vasfını belli eden mûsikî skalasının hususî bir şeklidir" (Yekta, 1986: 67). Hüseyin Sâdeddin Arel'e göre ise makam, "... bir durakla bir güçlü'nün etrafında bunlara bağlı olarak toplanmış seslerin umumî durumudur" (Arel, 1993:30). Dr. Suphi Ezgi'ye göre makam, "... durak ve güçlü denilen nağmelerle dizinin diğer sesleri beyindeki münasebet cihetinden seslerin icrasdır" (Ezgi, 1933:48). Son dönem kuramcılardan sayılan İsmail Hakkı Özkan'a göre ise; "Bir dizide durak ve güçlü'nün belirtilmek ve diğer kurallara da bağlı kalmak suretiyle nağmeler meydana getirerek gezinmektir" (Özkan, 1984:94). Şeklinde bu dört kuramcı tarafından "makam" tanımlanmıştır.

Yine bu kısımda makamların; basit, şed ve mürekkeb olarak üçe ayrıldığından bahsedilerek, yine çok kısa olarak bunların özelliklerinden söz edilmiştir. Geri kalan üç alt başlıkta, rast, hüseyini ve uşşak makamlarının porte üzerinde dizilerinin gösterilmesine ilaveten, bu makamlara ait durak, yeden, güçlü, donanım ve seyir özellikleri de belirtilmiştir. Ayrıca her makamın anlatımından sonra o makam, örnek bir eserle uygulamalı olarak da desteklenmiştir. Bu bölümde dikkate değer bir kısım da "Açıklama" başlığı altında bir not kısmıdır. Bu kısımda, Türk Müziği icracılığında zorunlu bir yer tutan makamların ve buna paralel eserlerin başka pest perdelere aktarımı ile icrasından söz edilmiştir.

Lise 2. sınıf ders kitabının Geleneksel Türk Sanat Müziği ile ilgili kuramsal kısımda, sadece "usûl" bahsi geçmektedir. Bu bölümde sekiz zamanlı düyek ve müsemmen usûlleri işlenilmiştir. Bu kısımda her iki usûl de kendine özgü usûl vuruşları ile şematik bir şekilde verilmiştir.

Lise 3. sınıf ders kitabının Geleneksel Türk Sanat Müziği ile ilgili kuramsal kısmında ise, çargâh, mâhur ve acemaşîrân makamları ele alınmış olup, bu makamların porte üzerinde dizilerinin gösterilmesine ilaveten, bu makamlara ait durak, yeden, güçlü, donanım ve seyir özellikleri belirtilmiştir. Ayrıca her makamın anlatımından sonra o makam, örnek bir eserle uygulamalı olarak da desteklenmiştir.

1.1.3. Çalma-Söyleme (Dağarcık)

Bu bölüm isminden de anlaşılacağı üzere eser icrâlarına ayrılmıştır. Her üç sınıfın kitabında da yer alan bu bölümde, sadece lise 1. sınıfın kitabında Geleneksel Türk Sanat Müziği'ne ait acemkürdî makamında bir eser bulunmaktadır.

2. Sonuç ve Öneriler

Bu bölüm adından da anlaşılacağı üzere incelememizden çıkardığımız sonuçlar ve buna bağlı olarak kişisel görüşlerimize dayalı önerilerden meydana gelmektedir.

İlk olarak kendi dönemimizle ilgili bir mukayeseye girersek, bu dönemdeki müzik dersi kitaplarına Klâsik Türk Müziği’ne ilişkin konuların yerleştirilmesi her anlamda tarafımızdan olumlu olarak karşılanmaktadır. En önemli anlamı da Geleneksel Türk Halk ve Sanat Müzikleri dallarında eğitime tâbi tutulan genç nüfusun kendi kültüründen ve sanatından habersiz yetişmeyecek olmasıdır.

Kitaplar üzerinde çıkardığımız teknik sonuçlara gelince:

Müzik Tarihi konusunda verilen bilgiler, analiz kısmında da belirttiğimiz gibi Türk Müziği Tarihi ele alınırken yüzyıllar başlık şeklinde değil, dönemlerin yansımaları şeklinde verilmiştir. Burada Batı Müzik Tarihi’ndeki dönem adlandırmalarına benzer bir anlayış gösteren Tarihçi Yılmaz Öztuna’nın anlayışı benimsenmiştir diyebiliriz. Nazmi Özalp ve Nuri Özcan gibi Müzik Tarihçilerine ait anlayış ise dönemlerin tamamıyla yüzyıl şeklinde gösterilmesidir. Yine bu Müzik Tarihi konularında ayrıca, dönemlere ait direkt müzikle ilişkisi olmayan ama dönemin müzik anlayışına etkisi göz ardı edilemeyecek olayların, kişilerin ve eserlerin varlığından yüzeysel olarak da bahsedilmesi kanımızca çok doğru bir yaklaşımdır. Bu sâyede eğitim alan kişiler o tarihsel dönemi daha iyi anlayarak araştırma yapmak istediklerinde de bu bilgileri bir nevî anahtar olarak kullanacaklardır.

Kuramsal konularda yer alan usûller, Klâsik Türk Müziği geleneğinde var olan vuruş teknikleriyle işlenmiş ve vuruş şemâları verilmiştir. Bu anlamda bu müziğin kendine özgü vuruş tekniklerinin farklılığını göstermek olumlu bir anlayıştır. Kuramsal konularda yer alan makam kavramı, belki de Klâsik Türk Müziği’nin özerk yapısını göstermesi açısından en önemli noktasıdır. Kitaplarda makam kavramı ve unsurlarıyla birlikte çeşitlerinin de yer tuttuğu görülmektedir. Mümkün mertebe anlaşılabilir ve fazla detaylara girilmeyen bu bölümde, basit makamların oluşumunda yer alan dörtlü ve beşlilerin porte üzerinde gösterilmesi de dikkat çekici bir durumdur. Ayrıca rast,uşşak ve hüseyini gibi basit makamların dışında çargâh makamının şedleri olan mâhur ve acemaşirân makamlarının da yer tutması şed makamlara örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Buna ilâveten makamların işlendiği çeşitli türlerin belirtilmesi de Türk Müziği’nin form zenginliğini ortaya koyulması açısından önemli bilgilerdir.

Türk Müziği’nin saz mûsikîsi formlarından daha fazla sözlü formlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu anlamda söz unsurunun çok önem arz ettiğini söylemek doğru olacaktır. Müzikal mânâda mûsikî eserlerinin söz kısmı olarak tanımlanan “güfte” farsça bir kelimedir (Ayverdi, 2005:1106). Güfteler daha çok aruz ve hece vezinleriyle ölçülmüş manzûmeler olmakla beraber serbest vezinde olanları da mevcuttur. Her ne kadar “güfte” kavramı manzûme olması itibariyle edebî tekniklerden oluşmuş olsa da, müzik sanatı içinde aktif bir hal almıştır. Bu bağlamda okutulan ders kitaplarında, yüzeysel de olsa “güfte” kavramı üzerinde durulup, çeşitli örneklerin verilmesinin yararlı olabileceği düşüncesindeyiz.

Bunun dışında kitaplar içinde yer alan Çalma-Söyleme kısımlarındaki Klâsik Türk Müziği eserlerinin mümkün mertebe artırılarak, bu müzik türünün örneklerinden daha fazla yararlanılabileceğini düşünebiliriz.

Sonuç olarak, lise kitaplarında yer alan “Geleneksel Türk Sanat Müziği” konularının müfredâtın el verdiği boyutta olumlu bir şekilde işlendiği kanaatindeyiz. Anlatımda sâde ve anlaşılır bir dil tercih edilerek bu müzik türünün daha yakın kılınması sağlanmıştır. Örnekler genel olarak sık verilmiş ve bunun sonucunda konular detaylandırılmıştır.

KAYNAKLAR

- Arel, H. S. (1993). *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*. (Hazırlayan: Onur Akdoğu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, İ.(2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı İktisadi İşletmesi.
- Ezgi, S. (1933). *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*. İstanbul: Millî Mecmua Matbaası.
- Kösemihâl, M. R. (1968). *Musiki Mecmuası*, Asırlar Boyunca Tarihi Türk Musikisi, İstanbul, No: 239-240.
- Özkan, İ. H. (1984). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usülleri-Kudüm Velveleleri*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi I*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tanrıkorur, C. (1998). *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yener, S. (2006). *Lise Müzik 1-2-3*, Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ